

18. YÜZYILDA YAZILMIŞ MENSÜR BİR HİKÂYE: “BİR İÇİM SU BAHÂNESİYLE NİSÂR-I CÜD”*

A STORY IN PROSE WRITTEN IN THE 18th CENTURY “BİR İCİM SU BAHANESİYLE NISAR-I CUD”

Cafer MUM**

Öz

Klasik Türk edebiyatında, nesir, bütünüyle ihmal edilmemiş olmakla birlikte, şiirin daima gerisinde kalmış ve onun gölgesinde ilerlemiştir. Bu nedenledir ki klâsik nesir, gerek dil ve üslûp gerekse muhteva ve sanat yönüyle çoğu zaman şiirin etkisi altında kalarak ona yaklaşma çabası içinde olmuştur. Bu da süslü nesir yazmanın daha fazla tercih edilmesini beraberinde getirmiştir. Bu makalede, Halepli Edîb’in süslü nesirle yazdığı bir kısa hikâye ele alınmaktadır. Daha önce başka yerde yayımlanmamış olan bu kısa hikâye, Halepli Edîb Dîvânı’nın üç farklı yazma nüshasında yer almaktadır. Makalemizde, bu farklı nüshalardaki metinler birbiriyle karşılaştırılarak “tenkitli metin” oluşturuldu; nüshalar arasında görülen kimi farklar ise aparatta gösterildi. Ayrıca hikâye üzerine detaylı bir inceleme yapıldı. Burada eserin metin kompozisyonu, hikâyenin yapısı ve yazarın üslûbu detaylı olarak incelendi. Süslü nesrin en önemli unsurlarından biri olan seciler metinden tespit edilerek tablo hâlinde gösterildi. Hikâye, didaktik özellikte olup, yardımseverliği nedeniyle bir süre sonra borçlanmak durumunda kalan ve borçlarını ödeyemeyince de hapse atılan bir adamın varlıklı ve hayırsever başka bir adam tarafından borçları ödenerek hapisten kurtarılmasını konu almaktadır. 18. yüzyıl süslü nesir örnekleri arasında yer alan söz konusu kısa hikâye metninde, Arapça ve Farsça kelimelerin ve birbiriyle secili zincirleme terkiplerin çok fazla kullanılmasıyla anlaşılılmaktan uzaklaşıp külfetli nitelik kazanan bir nesir dili kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: süslü nesir, seci, kısa hikâye, Halepli Edîb, cömertlik

Abstract

In classical Turkish literature, prose has always lagged behind the poetry and has progressed in its shadow, albeit not completely neglected. For this reason, the classical prose has striven to get closer to poetry by mostly remaining under its influence in terms of not only language and style but also content and art. This, in turn, has brought more preference to elaborate prose writing. This article discusses one of Halepli Edîb’s short stories written in elaborate prose style. This short story, which has not been published so far, is found in three different hand written manuscripts of Halepli Edîb’s Divan. In this article, we created a critical edition by comparing these texts. Additionally, the story was analysed in detail. In addition, textual composition, structure of the story and author’s style were examined. Homeoteleuton words, as significant characteristics of elaborate prose, were found in the text and shown in the table. The story, didactic in nature, is about a man who has to borrow money over time because of his benevolence, and who is imprisoned for not paying his debts, who is finally paid off by another wealthy and charitable man. In the text of this short story, which is among the examples of 18th century elaborate prose writings, the intensive use of Arabic and Persian homeoteleuton words combined together creates a prose style which is extremely difficult to cope with.

Keywords: elaborate prose, homeoteleuton, short story, Halepli Edîb, benevolence

* Makalenin Geliş Tarihi: 17.02.2018, Kabul Tarihi: 26.02.2018.

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Malatya/Türkiye, cafermum@yahoo.com

1. Giriş

Klâsik Türk edebiyatında genellikle şiirin nesirden üstün tutulduğu ve sanat kudretini göstermek isteyenlerin şiiri nesre tercih ettiği bilinen bir gerçektir (Kavruk, 1998: 5). Nesir ile ilgili bu olumsuz yaklaşıma rağmen edebiyat tarihimizde mensûr eser yazan şahsiyetlerin sayısı hiç de az değildir. Şiirin daima gerisinde olsa bile nesir, hemen her dönem önemini korumuş ve varlığını asırlar boyu devam ettirmiştir. Bu bağlamda 18. yüzyılda da verimli bir dönem geçirilmiş; biyografi, tarih ve bilhassa sefaretname türünde önemli mensûr eserler yazılmıştır. Hatta şair oldukları hâlde nesri nazmına galip gelen ve asıl şöhretlerini mensûr eserlerine borçlu olan Kâni (ö. 1792) ve Dürri (ö. 1722-1723) gibi şahsiyetler yetişmiştir (Horata, 2009: 247). Öteden beri olduğu gibi, bu yüzyılda da gerek sade gerekse süslü nesir kategorisinde olgun ve güzel eserler yazılmıştır (Çaldak, 2006: 88).

Bu makalede ele aldığımız ve tenkitli metnini verdiğimiz mensûr kısa hikâye de bu dönemde yazılmıştır. Süslü nesirle yazılmış olan eser, 18. yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb (ö. 1161/1748)'e aittir. En fazla gazel yazan divan şairleri arasında üçüncü sırayı alan Halepli Edîb, rubai ve kıt'a gibi nazım şekilleriyle de çok şiir söylemiştir, fakat methiye yazmaya pek sıcak bakmadığı için divanındaki 16 kaside bütünüyle didaktik mahiyettedir. Edîb'in *Divan* dışındaki eserleri, aynı eserin bazı nüshalarında yer alan ve bugüne kadar yayımlanmamış olan birtakım mensûr veya manzûm-mensûr karışık metinlerdir. Bunların üçü didaktik konularda yazılmış manzûm-mensûr karışık metinler olup, dördüncüsü de bu yazımıza konu olan kısa mensûr hikâyedir. Halepli Edîb'in kişisel üslûbunda en fazla öne çıkan unsurlar; başka hiçbir şairde göremeyeceğimiz sayıda cinaslı kafiye kullanması, Sebki Hindî'nin özelliklerini şiirinde yoğun ve başarılı bir biçimde yansıtmaması, muhteva bakımından hikmet, sosyal eleştiri ve aşka ağırlık vermesi, alışılmamış birtakım Arapça, Farsça terkip ve sözcüklerle dolu ağır bir şiir dilini kullanması şeklinde sıralanabilir. Şairin cinas sanatına olan düşkünlüğü, onun en fazla dikkat çeken üslûp özelliğidir. O, cinaslı kafiyeleri, ikinci, üçüncü, dördüncü beyitlere kadar sarkıtılabilmekte; hatta bazen bütün gazele şamil kılmaktadır. Nitekim şairin divanı üzerine yapılan doktora tez çalışmasında, eserin *Cinaslar Sözlüğü* de hazırlanarak onun en az 3.650 cinas eşleşmesi yaptığı tespit edilmiştir (Mum, 2004: 5-14, 143-178).

18. yüzyılda Halepli Edîb tarafından süslü nesirle yazılmış olan bu kısa hikâyede, Arapça ve Farsça kelimelerin, birbiriyle secili zincirleme terkiplerin ve yine terkipler yoluyla yapılan teşbih, istiare, teşhis, mübalağa, telmih gibi edebî sanatların çok fazla kullanılmasıyla külfetli nitelik kazanan bir nesir dili kullanılmıştır. Edîb'in burada kullandığı nesir dili ve "secili" söyleyiş ile divanındaki ağır şiir dili ve "cinaslı" söyleyiş paralellik göstermektedir. Divanın başında yer alan mensûr "dîbâce"de de aynı özellik görülmektedir (Mum, 2004: 187-188). Hikâye, didaktik özellikte olup, yardımseverliği nedeniyle zamanla borçlanmak durumunda kalan ve borçlarını ödeyemeyince de hapse atılan bir

adamin varlıklı ve hayırsever başka bir adam tarafından borçları ödenerek hapisten kurtarılmasını konu almaktadır.

2. İnceleme

Hasan Kavruk, mensür hikâyeleri konu alan çalışmasında, nesre, özellikle de mensür hikâyeye karşı gösterilen küçümser tavırlara rağmen klâsik nesrin ve hikâyeciliğin geliştiğini, hatta Cinânî, Vahdî, Veysî, Nergisî gibi devrinin meşhur şairlerinin bile yüzyıllarca unutulmayacak mensür hikâye kitapları yazdıklarını belirtmektedir (1998: 6). "Bunlar da beğenilmelerini sanatlı üslûplarına borçludur. Eski Türk Edebiyatında itibar görüp beğenilen, bir sanat olarak kabul edilen ağır, ağdalı, Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle süslü inşa ve bu inşa ile meydana getirilen mensür eserlerdir" (Kavruk, 1998: 7). Mensür hikâyelere karşı takınılan tavırda, hikâye yazmak için daha çok mesnevi nazım biçiminin tercih edilmiş olmasının etkili olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Halepli Edîb'in "Bir İçim Su Bahânesiyle Nisâr-ı Cûd" adlı hikâyesi de söz konusu sanatlı üslûpla yazılmış ve bugüne kadar yayımlanmamış mensür "kısa hikâye"lerden biridir.

2.1. Metinde Kompozisyon ve Üslûp: Hikâye, *Halepli Edîb Dîvânı*'nın bazı nüshalarının son varaklarında yer almaktadır.¹ Yazar, hikâyeye herhangi bir başlık yazmamış; dolayısıyla ona bir isim vermemiştir. Fakat metinden hareketle bu hikâyenin "Bir İçim Su Bahânesiyle Nisâr-ı Cûd" şeklinde isimlendirilmesi yoluna gittik. "Bir içim su" ifadesi, hikâye metninde dört defa kullanılmıştır. Dördüncüsü "bir içim su bahanesiyle" şeklindedir. "Nisâr-ı cûd" ise hikâyenin giriş bölümündeki Türkçe kıt'ada yer almaktadır. Hikâyeyi en iyi biçimde özetleyecek olan bu ifadeleri bir araya getirerek eseri isimlendirmenin hem doğru hem de faydalı olacağını düşündük. Böylece isimlendirme konusunda metne sadık kaldığımızı düşünüyoruz.

2.1.1. Metinde Kompozisyon: Hikâye, mensür bir "kısa hikâye"dir. Hikâyenin başında *mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* aruz kalıbıyla yazılmış Türkçe bir kıt'a, sonunda ise yine Türkçe söylenmiş aruzun "ahreb" kalıbında bir rubai yer almaktadır. Halepli Edîb'in burada bu nazım şekillerini kullanması ile divanında aynı nazım şekilleriyle çok fazla şiir söylemiş olması arasında bir paralellik görülmektedir.² Bu şiirlerden ilki yardımseverlik hakkında olup, hikâyeye başlamak için bir zemin, bir vesile olarak kullanılmıştır. Şiir ile mensür hikâye arasında geçiş, daha doğrusu bağlantı, "vefkınca" ifadesi ile sağlanmıştır. Metnin sonundaki rubai ise "kıssadan hisse" hükmünde ve görevindedir. Fakat burada, nesirden şiire geçerken herhangi bir geçiş/bağlantı ifadesi kullanılmamıştır. Bunun yerine şiirin redifinde "böyle gerek" denilerek hikâyenin tamamına işaret edilmiştir.

Yazar, metnin muhtelif yerlerinde başka şairlerden toplam üç beyit alıp, hikâyenin macera bölümünde uygun bağlamlara yerleştirmiştir. Bunlardan ilki Arapça, ikincisi Farsça, üçüncüsü yine Arapçadır. Alıntılanan beyitler, sırasıyla

“mısdakinca”, “fehvasınca” ve “vefkınca” ifadeleri kullanılarak hikâyeye bağlanmıştır.

Alıntılanan beyitler sırasıyla şöyledir:

İnne âşârenâ tedullu ‘aleynâ

Fenzurû ‘ibreten ile’l-âşâri

إن آثارنا تدلُّ علينا
فانظروا عبرةً إلى الآثار

Bu beyit, çok meşhur Arapça bir beyittir. “Muhakkak ki eserlerimiz bizi gösterir. O hâlde ibret olarak eserlerimize bakınız” şeklinde Türkçeye tercüme edebileceğimiz beytin kime ait olduğu konusunda net bir bilgiye ulaşamadık. Ancak bunun çok eski dönemlerden beri farklı metinlerde bir atasözü gibi yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Beytin farklı varyantları bulunmaktadır:

إن آثارنا تدلُّ علينا
فانظروا بعدنا إلى الآثار (es-Sa‘âlebî, 2009: 138; er-Râzî, 1981: 9/13)

تلك آثارنا تدلُّ علينا
فانظروا بعدنا إلى الآثار (el-Hilâlî, 2006: 1/76).

Ancak elimizdeki mensûr hikâyeye metnin her üç nüshasında da (بعدنا) kelimesi yerine (عبرة) kelimesinin yazılmış olduğu görülmektedir. Yaptığımız araştırmada beytin bu şekildeki bir varyantına hiçbir yerde rastlamadık.

İqbâl-i kerem mî-gezed erbâb-ı himem râ

Himmet ne-ħ̣ored nişter-i lâ vu ne‘am râ

اقبال كرم مي گزد ارباب همم را
همت نخورد نیشتر لا و نعم را

Farsça olan bu beyit, Örfî-i Şîrâzî (ö. 1591)’ye ait bir na‘tin matla beytidir (Ensari, 1378: 2/11). Beyit, “İkramın gelişi himmet sahiplerini ısıtır/rahatsız eder. Himmet, hayır ve evet neşterini yemez/kabul etmez” şeklinde Türkçeye tercüme edilebilir.

Bede ‘e bi-devâ ‘in misra‘ in fî-şifâ ‘ihi

Derâhimu beyzûn li’l-curûhi merâhimu

بدأ بدواءٍ مسرّعٍ في شفائه
دراهم بيض للجروح مراهم

Arapça olan bu beytin ikinci mısrası, Endülüslü bilgin ve şair Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 1344)’ye ait bir kit’anın ilk beytinde yer almaktadır (Ebû Hayyân, 1969: 476). Fakat diğer mısranın

kime ait olduğu belli değildir. Ebu Hayyân'ın mısrasının Edîb veya başka bir şair tarafından tazmin edildiği düşünülebilir. Beyit, "Etkili bir ilaç ile tedavisine başladı. Beyaz dirhemler yaralara merhemdir" şeklinde Türkçeye tercüme edilebilir.

Arapça ve Farsça beyitlerin yanı sıra, bir yerde de Arapça bir ibare uygun bağlamda cümle içine yerleştirilmiştir:

ke-vürûdi 'ş-şifâ 'i 'ale's-saķîm

کورود الشفاء على السقیم

Bu ibare, "Hastaya şifanın gelmesi gibi" anlamındadır. İbarenin anlamına ve Türkçe cümle içindeki bağlamına bakıldığında, Türkçedeki "İlaç gibi geldi" kullanımını veya "İyileşecek hastanın ayağına doktor gelir" atasözünü hatırlatmakta, onlarla örtüşmektedir.

2.1.2. Metinde Üslûp: Klâsik Türk edebiyatında nesir, bütünüyle ihmal edilmemiş olmakla birlikte, şiirin daima gerisinde kalmış ve onun gölgesinde ilerlemiştir. Bu nedenle klâsik nesir, gerek dil ve üslûp gerekse muhteva ve sanat yönüyle şiirin etkisi altında kalarak ona yaklaşmaya çalışmıştır. Bu da sade nesrin yanında süslü nesrin daha fazla tercih edilmesini beraberinde getirmiştir. Üslûp bakımından iki ayrı koldan ilerleyen nesirde, hem sade nesir hem de süslü nesir örnekleri verilmiştir. Süleyman Çaldak, söz konusu nesir üslûpları hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Sade Nesir: Halkın konuştuğu dile bağlı kalan bu nesir, geniş halk kitlelerine ulaşmak, insanlara bir şeyler öğretmek ve onları eğitmek maksadıyla yazılan eserlerde kullanılmıştır. Bu nesir, zamanla süslü nesirden etkilenmiş ve o üslûptan gelen kelime, deyim ve klişeleri almışsa da sonuna kadar halk diline bağlı kalmış ve ondan kopmamıştır. Süslü Nesir: Klasik Türk edebiyatında nesir denince "inşâ" anlamındaki bu süslü nesir kastedilir. Devlet büyüklerine sunulacak yazılarda, şair ve ediplerin birbirlerine yazdıkları mektuplarda, yazarların sanat güçlerini kanıtlamak istedikleri dibace ve mukaddimelerde ve bazı edebî eserlerde genellikle bu üslûp kullanılmıştır. Sade nesir ile eserlerini yazan bazı yazarlar bile, dönemin temayülüne uyarak eserlerinin önsöz ve giriş bölümlerinde süslü nesir kullanmışlardır. Bu metinlerde, genellikle Arapça ve Farsça kelimeler ve bu dillerin gramer kurallarına göre oluşturulmuş tamlamalar ve anlam grupları kullanılır; anlam ve sözle ilgili sanatlara bolca yer verilir; simetrik olarak kullanılan benzer seslerle oluşturulan secîler sayesinde bir ritim ve âhenk elde edilir." (2006: 75-76).

Halepli Edîb'in mensür kısa hikâyede kullandığı nesir üslûbu, süslü nesirdir. Kullanılan kelime kadrosu, uzun cümleler, zincirleme tamlamalar ve bu tamlamalar ile yapılan secîler, yine tamlamalarla yapılan diğer edebî sanatlar, hikâyenin süslü nesir kategorisinde değerlendirilmesini gerektirmektedir.

2.1.2.1. Kelimeler: İncelediğimiz hikâye metninde toplam 765 kelime kullanılmıştır. Bu sayıya ekler ve bağlaçlar dâhil edilmemiştir. Farsça türemiş isim

ve sıfatlar, eklerle yapıldıkları için tek kelime olarak kabul edildi. Birleşik isim ve sıfatlarda ise, birden fazla kelime bir araya getirilerek yapıldığı, hatta bazen bu kelimelerden biri Farsça, diğeri Arapça olabildiği için her kelimenin ayrı hesaplanması yoluna gidildi. Buna göre, metinde kullanılan 765 kelimedenden 453'ü Arapça (%59,21), 186'sı Farsça (%24,31), 126'sı ise Türkçedir (%16,47).

2.1.2.2. Tamlamalar: Cümlelerin uzunluğu hikâye metninin en fazla göze batan özelliğidir. Cümleler, içindeki tamlamalarla ve tamlamayı oluşturan iki unsurdan birinin, bazen her ikisinin de ayrı bir tamlama şeklinde olması nedeniyle alabildiğine uzamaktadır. Tamlamaların yarısından fazlası iki, ¼'ü üç, ¼'ü ise dört ve daha fazla kelime ile yapılmıştır.

Metindeki tamlamaların büyük ekseriyeti Farsça kurallara göre yapılmış isim veya sıfat tamlamalarıdır. Metinde Arapça kurallara göre yapılmış tamlama sayısı sadece 8'dir. Bunların 6'sı vasf-ı terkibî [birleşik sıfat] görevinde olup, Farsça bir tamlamanın içine yerleştirilmiştir:⁴ *hamîdu's-sıfât, karînü'l-ibtihâc, mûcibü'l-ıztırâb, bâhirü'l-irtışâf, kerîmü'l-ahlâk, şehî'l-inficâr*. Arapça iki isim tamlamasından biri *âhirü'l-emr*, diğeri ise metinde zarf görevinde olan *bi-hasebi'z-zarûredir*. Türkçe isim tamlaması sayısı 9 olup, hepsi de belirtili isim tamlamasıdır:

bilâd-ı ma'mûre-i sâhire-i gabrânuñ biri

bir sarây-ı ferâh-zânuñ ritâc-ı karînü'l-ibtihâc

ber-üslûb-ı sâbık sarâyunuñ zîr ü bâlâ ve cihât u enhâsı

sâhib-i sarâyunuñ haremi tarafı

bir zayf-ı mekârim-penâhuñ kudümü

câriye-i sâkiyenüñ sâ'id ü sâk u kâmet-i bâhirü'l-irtışâfı

kuttân-ı mekânuñ peydâ vü nihüfî

bu lânegâhuñ tâ'ir-i hü mâ-pervâzı

zayf-ı büleñd-himmetüñ dîg-i hayret ü hamiiyeti [...] ve reşahât-ı kerem-hîz-i mukle-i şefkat ü merhameti

Fakat bu tamlamalardaki iki unsurdan en az birinin Farsça zincirleme isim tamlaması olduğu durumlarda, en dıştaki çerçevenin Türkçe olması özelliği, ister istemez hissedilir olmaktan uzaklaşmaktadır. Metinde Türkçe sıfat tamlamalarına da rastlanmaktadır. Bunlar daha çok, Farsça bir tamlamanın başına “bir” sayı sıfatı veya “bu” işaret sıfatı getirilerek yapılmıştır: *bir sehâ-kâr-ı sâhib-yesâr, bir sarây-ı ferâh-zâ, bir içim su, bu ma'mûre-i pür-letâfet* gibi.

2.1.2.3. Edebî Sanatlar: Hikâye metninde edebî sanatlar, tamlamalarda karşımıza çıkmaktadır. Tamlamalar, şiirde olduğu gibi (Belli, 2017: 95-122),

nesirde de edebî sanatların yapılmasına imkân sağlamaktadır. İsim ve sıfat tamlamalarının birçoğunda teşbih, istiare, teşhis, telmih ve mübalağa gibi sanatlardan yararlanıldığı görülmektedir: *peyk-i nigâh* tamlaması ile "bakış" ulağa, *'illet-i firâk* ile "ayrılık" hastalığa, *gadîr-i ilhâh u ta'cîl* ile "ısrar ve acele" su birikintisine, *câriye-i sehî-kadd-i serv-refîâr* ile "cariyenin boyu" taze fidana, "yürüyüşü" selviye, *gûl-gonçe-i dehân* ile "ağz" gül goncasına, *emvâc-ı hiyâz-ı neşât* ile "sevinç" bir havuza, *dârû-hâne-i genc-i mâl* ile "servet" bir eczaneye teşbih edilmiştir. Bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz: *Rezm-i ser-â-pây-ı mesârif-i mukarrere*, *huşkzâr-ı ümmîd*, *ser-rişte-i ümmîd*, *pertev-i âfitâb-ı kudûm* vs. İstiare örnekleri de azz değildir: *Bu lânegâhuñ tâ'ir-i hümmâ-pervâzı* tamlamasında "saray" kuş yuvasına, "sarayın sahibi" de kuşa benzetilmiş, ama benzeyen unsurlar söylenmeyerek iki ayrı açık istiare yapılmıştır. Ayrıca *şinâh eyle-* fiilinde de cümlede "koşuşturmak" anlamında ve kendisine benzetilen unsur konumunda kullanılmış olduğu için açık istiarenin bir çeşidi olan "istiare-i teb'îye" sanatı ortaya çıkmaktadır. *Zulmet-i firâk* tamlamasında ise "ayrılık" geceye benzetilmiş, fakat kendisine benzetilen unsur olan "gece" yerine onun "karanlık" vasfı zikredilerek kapalı istiare meydana getirilmiştir. *Kilîd-i kuft-i makâl* tamlamasında "söz"ün benzetildiği "kapı", *ritâc-ı râha-i cûd* tamlamasında "yardım eli"nin benzetildiği "ev" söylenmeyerek kapalı istiare yapılmıştır. Bu bağlamda *şu 'le-i âh-i âhen-güdâz-ı hasret* tamlaması da dikkat çekicidir: Hasret nedeniyle çekilen "âh", ateş benzetilmiş, fakat burada "ateş" söylenmeyerek kapalı istiare; ona demiri eritime özelliği verilerek aynı zamanda mübalağa sanatı da yapılmıştır. Metinde; *işrâb/kadeh/Kevser* kelimeleriyle cennetteki Kevser havuzuna, *rahik/câm/Cem* kelimeleriyle Cemşid'in şarabı bulması, kadehler yaptırması ve içki meclisleri tertip etmesine, *câvid/ser-çeşme/Hızr* kelimeleriyle Hz. Hızır'ın ölümsüzlük suyunu bulup ondan içmesi ile ilgili hikâyeye, *himmet/Hâtem* kelimeleriyle de Hâtem-i Tâi'nin cömertliğine telmihte bulunulmuştur.

2.1.2.4. Seciler: Süslü nesrin en fazla öne çıkan özelliği seci (*sec'* veya *tescî'*) bakımından zengin olmasıdır. Sekkâkî (ö. 1229)'ye göre "nesirde seci, şiirdeki kafiye gibidir" (1987: 431). Diğer bir ifadeyle seci, nesirdeki kafiye'dir. Şiirde nasıl ki mısra sonları aynı sesle bitirilerek kafiye oluşturuluyorsa, aynı şekilde nesirde de fasıla/fıkra sonları aynı sesle bitirilerek seci oluşturulmaktadır.

Kaya Bilgegil, bu konuda, "Mutavvel ve Telhis tercemesine göre seci, ya bir fıkranın doğrudan doğruya son kelimesi ya da iki kelimenin bir harfte birleşmesidir. [...] [s]özü edilen sanat, mensür bir kelâmda, iki fâsılanın tek bir harfte birleşmesi mânâsını taşıyor" dediikten sonra, nesirde fıkranın, nazımda mısranın son kelimesinin fasıla olarak adlandırıldığını da ilave etmektedir (1989: 334). Meymenet Mîrsâdîkî ise, tescî' için "[s]özlükte, güvercin ve kumru sesi anlamındadır. İstilahta, sözü secili söylemek, yani iki cümle sonunda ya vezin, ya kafiye veya hem vezin hem de kafiye bakımından birbiriyle eşleşen ve âhenk oluşturan kelimeler kullanmaktır. Bu özellikteki söze müsecca', eşleşen cümlelere ise karîne adı verilmektedir" (1373: 65) tanımını yapmaktadır. Görüldüğü gibi secide eşleştirilen

unsurlar için fasıla, fıkra ve karîne gibi isimler kullanılmaktadır.⁵ Yapılan tanımlarda secinin yeri ile ilgili “[...] sonu” vurgusu, tanımda redifin dikkate alınmadığını veya en azından ihmal edildiğini göstermektedir. Bunun Arapçanın cümle yapısından kaynaklanıp kaynaklanmadığı, özellikle de yüklem cümledeki yeri, üzerinde durulmaya değer bir husustur. Zira Arap belâgati Arap dilinin özelliklerine göre şekillenmiştir. Bu dilin Farsça ve Türkçeden farkı bilinen bir husus olup, bunun belâgate yansımaları bağlamında, İranlı araştırmacı Takî Vahîdiyân Kâmyâr’ın tespitleri önem arz etmektedir: “Secili nesir konusunda söz söyleyenler, secinin karine sonunda yer alması ile ilgili olarak bunun Arap secili nesrinin özelliği olduğu görüşündedirler. Arapçada seci daima karinelere sonunda yer alıyor. Fakat Farsça secili nesirde, tam olarak karine sonuna gelmeyen seci, karine sonundaki seci kadar olağandır. Diğer bir ifadeyle, nasıl ki Farsça şiirlerin çoğu redifliyse aynı şekilde Farsça secili nesirde de seciden sonra redif veya redif görevinde bir unsur görülmektedir. Ve çok da çeşitleri vardır.” (1379: 67).

Kâmyâr gibi Recâîzâde Mahmut Ekrem de “secinin yeri” konusunu gündemine almış; “mutlak seci” ve “mukayyed veya rabtî seci” şeklinde bir tasnif yapmıştır. Bilgegil’in verdiği şu bilgiler, bu konuda önemli bir eksikliği giderecek niteliktedir: “Recâî-zâde’ye göre, seciler ya cümle ve fıkraların aralarında ya da sonlarında yer alırlar. Yer bakımından göze çarpan bu ayrılık, bir kelime ile birbirine bağlanıp bağlanmamalarına yol açar. Buna göre de iki türlü seci meydana gelir. [...] a) Mutlak seci: Cümle ve fıkraların aralarında yer alan sec’e, bu ad verilmiştir. Mutlak secilerin dikkate değer hususiyeti, bunların bir kelime mârifetiyle birbirine bağlanmamalarıdır. [...] b) Mukayyed veya rabtî seci: Bu çeşit seciler, cümle ve fıkraların sonunda yer alırlar. Aralarında bir kelime ile bağ kururlar.” (1989: 336-337).

Secide eşleştirilen fasılalar/fıkralar, eşleşmenin niteliği ve niceliği bakımından farklılık göstermektedir. Bu da farklı seci çeşitlerini ortaya çıkarmıştır (Bilgegil, 1989: 335-336; Saraç, 2000: 230-232; Coşkun, 2010: 239-240; Köksal, 2011: 21-37). Kâmyâr, daha önce yapılan tasnifleri değerlendirdikten sonra secilerin çok farklı çeşitlerini içine alması yönüyle önemli bir tasnif denemesi yapmıştır. Bu tasnif denemesi özetle şöyledir: a) Mütevâzî Seci: Eşleşen iki kelime, hem kafiye hem de vezin ve harf sayısı bakımından birbiriyle aynıdır. b) Mutarraf Seci: Eşleşen iki kelime, kafiye bakımından birbiriyle aynı ama vezinde farklıdır. c) Mütevâzin Seci: Eşleşen iki kelime, vezin ve harf sayısı bakımından birbiriyle aynı fakat kafiyede farklıdır. d) Tarsî‘ Seci: İlk karinedeki bütün kelimeler ikinci karinedeki kelimelerle hem kafiye hem de vezin ve harf sayısı bakımından birbirinin aynıdır. e) İlk karinedeki bütün kelimeler ikinci karinede karşılık gelen kelimelerle sadece kafiye bakımından aynıdır.⁶ f) Muvâzene Seci: İlk karinedeki bütün kelimeler ikinci karinedeki kelimelerle sadece vezin bakımından birbirinin aynıdır. g) Müzdevic Seci: Gerek nazımda gerekse nesirde birbirine bağlı veya yakın secili kelimeler kullanmaktır (bk. Kâmyâr, 1379: 60-62).

Fatih Köksal, *Klasik Dönem Osmanlı Nesri* adlı kitabın "Nesir" bölümünde secileri, yapılarına, yer ve işlevlerine, redif alışlarına göre ayrı ayrı tasnif etmiştir. Bu tasnif, diğerlerine göre çok daha kapsamlı bir tasnif olup, araştırmacıların işini kolaylaştıracak niteliktedir (2011: 21-37).

Halepli Edîb'in yazmış olduğu "Bir İçim Su Bahânesiyle Nisâr-ı Cûd" adlı kısa hikâyenin metni seciler bakımından oldukça zengindir. Metin kısa olmasına rağmen, kendi aralarında secili toplam 29 ayrı fasıla/fıkra eşleşmesini bünyesinde barındırmaktadır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde de görüleceği üzere, bu eşleşmelerin 19 tanesinde, fıkra sonlarındaki kelimeler sadece kafiyede ortak oldukları için mutarraf seci, 10 tanesinde ise ortaklık hem kafiyede hem de vezinde sağlandığı için mütevâzî seci ortaya çıkmaktadır. Tablo'daki bazı örneklerde fıkra sonundaki kelimelerden başka kelimelerin de çeşitli açılardan eşleştirildiği görülmektedir: Tablo'daki numaralarıyla söyleyecek olursak 3'te *icâle/havâle*; 11'de *câriye/harîde-ferîde*; 13'te *cûş-hurûş*; 14'te *letâfet/zarâfet*; 15'te *mâlike/mâhire*; 17'de *inâre/bâsıra*; 23'te *mürûr/kürûr-şühûr*; 24'te *şâyeste/kâvide-işe*, *tekrib-terhib*; 25'te *gayret/şefkat*, *hamiyyet-merhamet*; 29'da *isâle/ifâza* gibi.

Eşleştirilen fıkralardan 25'i ortak bir redifte birleştiği için "mukayyed/raptî seci" özelliği taşımaktadır. Fıkraların cümle içindeki görevleri, aralarındaki "ve" bağlacından da anlaşılacağı üzere birbiriyle aynıdır. Eşleştirilen fıkralarda redif, sadece ikinci fıkra sonunda kullanılmış, ilkinde ise hazfedilmiştir.⁷ Diğerlerine gelince, Tablo'da 14 ve 16. sırada yer alan fıkralardan ilki başındaki "sendeki" sözcüğüne, diğeri ise yine başındaki "ey" ünlemine bağlanmıştır. Dolayısıyla burada bağlanma, fıkra başındaki sözcüklerdir. Fıkraların cümle içindeki görevleri, aralarındaki "ve" bağlacından anlaşılacağı üzere aynı olduğu için bu iki örneğin de yukarıdaki gruba dâhil edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu durumda "mukayyed/raptî seci" sayısı 27 olmaktadır. Tablo'da 1 ve 2. sırada gösterilen fıkralar ise, cümledeki farklı görevleri nedeniyle ortak bir redife bağlanmaları imkânsız olduğu için "mutlak seci" grubuna girmektedir.

	Secide Eşleşen Unsurlar (Fasıla/Fıkra)	Bağlaç	Bağlandıkları Unsur (Redif)
1	<i>evsâf-ı cemîle-i küremâ-yı hamîdu's-sifât</i> <i>zîver-i elsine-i sıdk-ı rivâyât</i>	(-)	(-)
2	<i>bir sehâ-kâr-ı sâhib-yesâr</i> <i>geşt ü güzâr</i>	(-)	(-)
3	<i>icâle-i peyk-i nigâh</i> <i>havâle-i dür-bîn-i dikkat ü intibâh</i>	ve	... <i>eyledükde</i>
4	<i>matbû' u dil-nişîn</i> <i>mahall-i sitâyîş ü tahsîn</i>	ve	... <i>olmagla</i>
5	<i>derk-i letâfet-i tab'-ı mekîn</i> <i>müşâhede-i nûr-ı cebîn</i>	ve	... <i>itmegin</i>
6	<i>mehcûr</i>	ve	... <i>olmagın</i>

	rencâr		
7	'âfiyet-bahş-ı vürûd nevâhte-i dest-i hînâ-yı ku'ûd	ve	... idüp
8	zîr ü bâlâ cihât u enhâ	ve	serâyûñ ... -sına
9	tekrîr-i nazar-ı pesend ü tahsîn i'âde-i nigâh-ı dakâyık-bîn-i mehâsin-güzîn	ve	... iderek
10	âgâh şinâh	ve	... eylemeleriyle
11	bir câriye-i sehî-kadd-i serv-refâtâr bir harîde-i ferîde-i zühre-cebîn-i meh- 'izâr	ve	... yediyle
12	serd ü şîrîn ü sâf nemâ-bahş-ı ârzû-yı tena'um-ı irtîşâf	ve	... bir içim su
13	nûş cûş u hurûş	ve	... eyledükden
14	letâfet-i sîmâ zarâfet-i remz-îmâ	ve	sendeki ... (-)
15	mâlîke-i seciyye-i zarâfet mâhire-i fûnûn-ı âdâb-ı letâfet	ve	... olup
16	düstmend-i şeref-nihâd nükte-dân-ı rûşen-zamîr-i 'âlî-nijâd	ve	ey ... (-)
17	inâre-i çeşm-i fu'âd tahdîd-i bâsıra-i ittihâd	ve	... eylemeleriyle
18	sâye-endâz âşiyân-sâz	ve	... olan
19	ne vechle muhtecib-i mekân ne sebeble dür-üftâde-i hâne vü hân-mân	ve	... olmuşdur
20	bülend-himmat Hâtem-sîret	ve	... âdem
21	medâr-ı zevk-i tena'um lâzîme-i zimmet-i tekerrüm	ve	... ider
22	düst-nevâz güşâde vü bâz	ve	... olmagın
23	mürûr-ı eyyâm kürûr-ı şühûr u a'vâm	ve	... -la (ile)
24	şâyeste-i tağrîb tekrîb ü terhîb kâvide-i tîşe-i tahrîb	ve / ve	... eylemişlerdür
25	dîg-i gayret ü hamîyyeti galeyân reşahât-ı kerem-hîz-i mukle-i şefkat ü merhameti feverân	ve	... idüp
26	tahrîr-i defter	ve	... -leri

	<i>ma' rûz-ı nazar-ı hamîyyet-eser</i>		<i>eyledüklerinde</i>
27	<i>karîn-i mahv-ı indimâl</i>	ve	<i>... olup</i>
	<i>mühim-sâz-ı da'vet-i ikbâl</i>		
28	<i>haclegâh-ı 'iyâl</i>	ve	<i>... -ine</i>
	<i>makarr-ı dil-nişîn-i âmâl</i>		
29	<i>isâle-i selsâl-i lutf-u kerem</i>	ve	<i>... eylediği</i>
	<i>ifûza-i yenâbî '-i şehî' l-inficâr-ı sa' y u himem</i>		

Fıkralarda âhenk, sadece kafiye ve vezindeki ortaklıklarda sağlanmamaktadır. Tamlamalardaki *tetâbu' -ı izâfât* özelliği de, en sondaki hariç her kelimenin sonu izâfet kesresi yani (ı/i) sesi ile bitirildiği için aslında bir tür âhenk arttırıcı özellik olarak kabul edilebilir.

[...] deyü kelâm-ı re'fet-engîz-i sıdk-encâmına hitâm virünce zayf-ı bülehd-himmetüñ dîg-i gayret ü hamîyyeti galeyân ve reşahât-ı kerem-hîz-i mukle-i şefkat ü merhameti feveran idüp [...]

Yukarıdaki ifadeye dikkat edildiğinde 7 kelimenin sonunda izafet kesresi (-ı/i) kullanıldığı, "hamîyyet" ve "merhamet" kelimelerinin de (-i) tamlanan ekini aldığı, böylece toplam 9 kelime sonunun (ı) veya (i) sesiyle bitirildiği görülecektir. Bir cümledeki bu kadar ses tekrarı âhenk unsuru olarak değerlendirmeye dâhil etmemenin yanlış olacağı açıktır.⁸

2.2. Hikâyede Yapı: Nerin Köse, halk hikâyelerinde yapıyı konu alan çalışmasında, hikâyelerin dört ana bölüm hâlinde incelenmesini önermektedir: 1. Giriş Bölümü, 2. Hazırlık (Tanıtım) Bölümü, 3. Kahramanın Macerası, 4. Sonuç Bölümü (1996: 49-55). Edîb'in mensür hikâyesinde de aynı bölümlerin yer alması nedeniyle "hikâyede yapı", adı geçen araştırmacı tarafından önerilen bu başlıklar altında incelenecektir.

2.2.1. Hikâyede Giriş Bölümü: Hikâye, Türkçe bir kıt'a ile başlamaktadır. Kıt'ada, fütüvvet işinde yiğit olan kişi ne kadar gevşek olursa olsun onun himmet okuna gaipten bir hedefin ulaşacağı, cimri cimriliği zengin olmanın aracı olarak kullanırken kerem ehlinin yardım dağıtmak için bahane aradığı anlatılmaktadır. Yazar, bunları söyledikten sonra "vefkınca" kelimesini kullanarak anlatacağı hikâyeyi getirip bu zeminin üzerine oturtmakta; anlattığı hikâyenin, kerem ehlinin güzel hasletlerini konu alan ve doğruyu söyleyen dillerin süsü olan etkili hikâyelerden biri olduğunu ifade etmektedir.

2.2.2. Hikâyede Hazırlık (Tanıtım) Bölümü: Hikâyenin kahramanı, kurak dünyanın mamur beldelerinin birinde "sâye-endâz-ı revâk-ı ikâmât" olan varlıklı bir hayırseverdir. Beldenin ve kahramanın adı yerine özellikleri söylenmiştir: Belde mamur, kahraman ise varlıklı ve hayırseverdir. Hikâyedeki diğer kişiler, hazırlık bölümünde değil, macera bölümünde yer alır. Bunlar, kahramanın karşılaştığı sarayın hapiste olan sahibi ve onun güzel cariyesidir. Cariye macerada bizzat yer

alırken, sarayın sahibi hapiste olduğu için ortada görünmez. Macera onun gıyabında gelişir ve sona erer.

2.2.3. Hikâyede Kahramanın Macerası: Varlıklı ve hayırsever bir kimse olan kahraman, günlerden bir gün ferahlamak amacıyla sarayından dışarı çıkıp, beldenin sokaklarında yayan olarak ağır ağır dolaşırken her bakımdan güzel ve görkemli olan bir sarayın önüne gelir ve içeri girer. Fakat sahibi, birtakım zorunlu sebeplerle bir süre sarayından ayrı kalmıştır. Bu ayrılık orada oturanları da çok üzmüş ve derinden yaralamıştır. Kahramanın buraya gelişi, iyileşecek hastanın ayağına doktorun gelmesi gibi olmuştur. Kahraman, eski tarzda inşa edilmiş sarayı büyük bir beğeniyle incelerken bir süre sonra susamaya başlar. Susuzluğunu gidermek için sarayın bekçilerinden bir içim su ister. Onlar da görünümü ve vakarı şerefine tanıklık eden böyle değerli bir misafirin geldiğinden sarayın harem tarafını haberdar ederek, değerli bir kapta bir içim su getirmek üzere koşuştururlar. Haremden iyi giyindirilmiş ve her bakımdan güzel olan bir cariye'nin eliyle değerli bir kap içinde soğuk, tatlı ve berrak bir içim su getirirler. Kahraman, suyu iştahla içip neşesi yerine geldikten sonra, kendisine suyu getiren cariye'nin güzelliğini görüp ona hayran olur. Aralarında karşılıklı iltifatlarla dolu bir sohbet başlar. Kahraman, hem cariye'nin güzelliğini hem de onun ikram ettiği suyun lezzetini ve kabın değerini över. Cariye de muhatabına övgüler dizer ve onun buraya gelişinin saraya getirdiği mutluluk nedeniyle hizmette bulunmak üzere kendisini görevlendirmek suretiyle onurlandırdıklarını söyler. Daha sonra kahraman, bu sarayın sahibinin kendi evinden ve sarayından niçin ayrı düştüğünü sorar. Cariye, özetle şunları söyler: Saray sahibi cömert bir kimsedir. Ailesine iyi bir hayat yaşatması, misafirlerine cömertçe ikramda bulunması, dostlarını gözetmesi ve yardımseverliğinin kapılarını ihtiyaç sahiplerine açması nedeniyle zamanla geliri giderini karşılamakta yetersiz kalınca mecburen tanıdık tanımadık insanlardan borçlanmaya başladı. Borçlar tahammül edilemeyecek düzeye çıkınca hak sahipleri de hatır gönül için bir süre bekleme konusunda anlayış gösterdiler. Fakat ümitleri tükenince alacaklarını tahsil için yargı yoluna başvurup, onu hapse attırdılar. Hikâye kahramanı, cariye'nin bu anlattıklarından çok etkilenir ve biraz düşündükten sonra, alacaklıların kimler ve her birinin borç miktarının ne kadar olduğunu, borcun toplamda ne kadar tuttuğunu sorar. Sorulan hususlar bir deftere yazılıp, kendisine sunulur. O da defterde yazılı olan kişilerin bütün alacaklarını kendi servetinden ödeyerek saray sahibini hapisten çıkartıp ailesine ve evine kavuşturur.

2.2.4. Hikâyede Sonuç Bölümü: Borçları nedeniyle hapiste olan adam, borçlarının hikâye kahramanı tarafından ödemesiyle hapisten kurtularak ailesine ve evine kavuşur. Hikâye, adamın hapisten çıkarılmasının hem saraydakileri hem de hikâyenin kahramanı olan yardımseveri mutlu etmesiyle sona erer. Kahraman, bir içim su bahanesiyle geldiği bu sarayda büyük bir sıkıntıyı gidermiş, oradakilere iyilikte bulunma imkânı bulmuştur. Yazar, Türkçe bir kıt'a ile başladığı mensûr hikâyeyi bu defa aruzun "ahreb" kalıbıyla söylenmiş bir rubai ile bitirmektedir: "Her

zaman kerem ahlâkı böyle olmalıdır. İnsanın içindeki güneşte ışık böyle olmalıdır. Emel resimlerini göstermesi için onun iş aynasında cila böyle olmalıdır.”

3. TENKİTLİ METİN

[Bir İçim Su Bahânesiyle Nişâr-ı Cüd]¹

[mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün]

*Dilîr-i kâr-ı fütüvvet ne deñli süst olsa
Hadeng-i himmetine ğaybden nişâne irür
Le 'îm buhlı ğınâya vesîle itdükçe
Nişâr-ı cüdına ehl-i kerem bahâne irür*

vefķınca evşâf-ı cemîle-i küremâ-yı ħamîdu'ş-şîfatdan zîver-i elsine-i şıdk-ı rivâyât olan aĥbâr-ı ĥuceste-âşârdandır ki bilâd-ı ma' mûre-i sâhire-i ğabrânuñ birinde säye-endâz-ı revâķ-ı ikâmet olan bir seĥâ-kâr-ı şâhib-yesâr yevmen mine'l-eyyâm dervâze-i sarâyından ĥurûc ve tesliyyet-i bâl kaşdıyla ezikķa-i beldede râcilen refţâr-ı nermle ğeşt ü ğüzâr iderken² nâ-gâĥ kâdime-i mesîri bir sarây-ı ferâĥ-zânuñ ritâc-ı ħarînü'l-ibtihâcına münsâķ olmaĝla ĥâricden sâĥa-i ĥüsn-i tekvînine icâle-i peyk-i nigâĥ ve ĥavâle-i dūr-bîn-i diķķat ü intibâĥ eyledükde vâķı'ân rüsüm-ı ebniyesi maţbû' u dil-nişîn ve mesâkin-i pest ü bâlâsı³ maĥall-i sitâyiş ü taĥşîn olmaĝla

İnne âşârenâ tedullu 'aleyne

Fenzurü 'ibreten ile'l-âşâri

mişdâķınca behcet-i ĥâţır-rübây-ı mekândan derk-i leţâfet-i tab'-ı meķîn ve ğüyâ âyine-i verâ-yı niķâbdan müşâhede-i nûr-ı cebîn itmegin cezbe-i kemend-i ĥüsn-i temâşası pây-ı şebâtını meyl-i düĥûl sâĥasına şikâr idüp ammâ sarây-ı mezkûr bir müddet ba'zı esbâb-ı mûcibü'l-izţırâbla şâhibinden meĥcûr ve emzice-i mesâkin ü sevâkini 'illet-i firâķıyla rencûr olmaĝın *ke-vürüdi'ş-şifâ'i 'ale's-saķîm* derûn-ı sâĥasına 'âfiyet-baĥş-ı vürûd ve bir mekân-ı muvâfıķın nevâĥte-i dest-i⁴ ĥinâ-yı ku'üd idüp yine ber-üslûb-ı sâbıķ sarâyunuñ zîr ü bâlâ ve cihât u enĥâsına tekrîr-i nazar-ı pesend ü taĥşîn ve i'âde-i nigâĥ-ı daķâyıķ-bîn-i meĥâsin-ğüzîn iderek imrâr-ı vaķt eşnâsında derûnına teşnelik 'ârîz olmaĝla nigeĥbân-ı mekân olanlardan def'-i ĥarâret için bir içim şü taleb itmekle anlar daĥı şâhib-i sarâyunu ĥaremi tarafını hey'ât u vaķârı şeref-i zâtına ğüvâĥ öyle bir zayf-ı mekârim-penâhuñ ĥudûmından

¹ İÜ 306b-307a, MK 301a-302a, KH 281b-282a

² iderken KH, MK; eyler iken İÜ

³ pest ü bâlâsı KH, MK; esnâd-ı bâlâsı İÜ

⁴ nevâĥte-i dest-i KH, MK; nevâĥte-i İÜ

āgāh ve bir zarf-ı maqbūl dāhiline bir içim şu ihrāci'cün gādīr-i ilhāh u ta'cilde şināh eylemeleriyle der-hāl cānib-i harem-serādan libās-ı fāhire ile pīrāste bir cāriye-i sehi-ḳadd-i serv-reftār ve bir ḥarīde-i ferīde-i zühre-cebīn-i meh-ḳizār yediyle bir cām-ı zībā-yı hilāl-sīmā ile serd ü şīrīn ü şāf ve nemā-baḥş-ı ārzū-yı tena'um-ı irtişāf bir içim şu ihrāc eylemeleriyle kemāl-i raġbet ü iştihā ile nūş ve emvāc-ı ḥiyāz-ı neşātı cūş u ḥurūş eyledükden şoñra ber-ārende-i sāġar-ı āb olan cāriye-i sākīyenūñ sād id u sāk u ḳāmet-i bāhirū'l-irtişāfına tevcīh-i nigāh-ı istihsānla gül-ğonçe-i dehānından āna bu nev'a jāle-rīz-i maḳāl-i nevāziş-me'āl olup "Ey vaşīfe-i laḳīfe fi'l-ḥaḳīkat sendeki leḳāfet-i sīmā ve zarāfet-i remz-īmā baña işrāb eyledigün ḳadeḥ-i Keşer-nümūn mā'-i şafvet-nümāya ifāza-i neşāt-ı cāvīd için ser-çeşme-i Hızr ile neş'e-i raḥīḳ-i cām-ı Cemden mürekkeb reh-yāb-ı zā'ıḳa-i ḥayāl olmaduḳ bir nā-çeşide māye olmuşdur" diyicek cāriye daḫı zātında ḥüsn-i sīmāsına müvāzī mālīke-i seciyye-i zarāfet ve māhire-i fūnūn-ı ādāb-ı leḳāfet olup şadede muvāfiḳ bedāheten istiḥzār-ı cevābda bī-tekellūf i'māl-i revīyyet olmaġın "Ey düstmend-i şeref-nihād ve ey nūkte-dān-ı rūşen-zamīr-i 'ālī-nijād senūñ pertev-i āftāb-ı ḳudūmuñ zulmet-i firāḳ-ı mühim-sāz-ı ḥāne vü ḥān-mānı izāle itmekle fūrūġ-ı celālet-i ḳadr ü şānuñla ḳuttān-ı mekānuñ peydā vü nihūfti ināre-i çeşm-i fu'ād ve derk-i şükūh-ı vaḳ'-ı menziletūñde taḥdīd-i bāşıra-i ittiḥād eylemeleriyle anuñ'cün bu dūşize-i kem-ḳadri maḳām-ı ḥıdmetūñde ḳıyāma liyāḳatle şerefmend eylediler" didükde ol daḫı "Ya bu ḥānedāna sāye-endāz ve bu⁵ ma' müre-i pūr-leḳāfetde āşiyān-sāz olan şimdilik ne vechle muḥteci-i mekān ve ne sebeble dūr-ūftāde-i ḥāne vü ḥān-mān olmuşdur" deyü pürsān olıcaḳ cāriye şu'le-i āh-ı āhen-güdüz-ı ḥasreti kilīd-i ḳufl-i maḳāl idüp "Ey devletmend-i ser-firāz ve ey kerīmu'l-aḥlāḳ-ı ḥātır-nevāz bu lānegāhuñ ḫā'ir-i ḥümā-pervāzı bir bülend-himmet ve Ḥātem-sīret ādem olmaġla terfīh-i 'iyāli medār-ı zevḳ-i tena'um ve ikrām-ı zuyūf u miḥmānāmı lāzıme-i zımmet-i tekerrüm ider düst-nevāz ve ritāc-ı rāḫa-i cūd u semāḫı rüy-ı emel-kārāna güşāde vü bāz olmaġın mürūr-ı eyyām ve kürūr-ı şühūr u a'vāmla ḳuvvet-i 'azm-i ketībe-i irādı rezm-i ser-ā-pāy-ı meşārif-i muḳarreresine tāb-āver-i muḳāvetet olamaduḳça bi-ḥasebi'z-zarūre āşinā vü bīġāneden ḫarīḳa-i deynle istimdād u isti'ānetde ictibārele müddet-i medīdede aġlāl-i ġavā'ilinden taḫlīş-i gerdeni müte'assir olacaḳ ḫadde bālīġ olur duyūna mübtelā olup aḫāb-ı ḫuḳūḳ daḫı ḫātırına mūrā'āten bir müddet ümmīd-i vefā vü istīfā ile şabr u imhālede mu'āmele-i taḫşīr itmeyüp āḫirū'l-emr ser-rişte-i ümmīdleri birden güsiste olmaġın lā-cerem zerī'a-i tazyīḳ ile ḫaḳların taḫşīl zımnında mūmā ileyhi mekānından şāyeste-i taġrīb ve nice eyyāmdur ki ḫükm-i şer'le⁶ tengnā-yı maḫbesde tekrīb ü terḫīb ve ma' müre-i ḫātırın

⁵ bu ma' müre-i KH, MK; ma' müre-i İÜ

⁶ ḫükm-i şer'le KH; ḫākim-i şer'le MK; ḫākimü's-şer'le

kāvīde-i tîşe-i taḥrīb eylemişlerdür” deyü kelâm-ı re’fet-engîz-i sıdḳ-encāmına hıtâm virünce zayıf-ı bülend-himmetüñ dîg-i ğayret ü ḥamiyyeti ğaleyân ve reşâḫât-ı kerem-ḥîz-i muḳle-i şefḳat ü merḫameti feverân idüp

İḳbāl-i kerem mî-gezed erbâb-ı himem rā

Himmet ne-ḥ’ored nişter-i lā vu ne’am rā

fehvasınca heyecân-ı dehşet-âmîz-i re’fetle te’emmül-i yesîr ‘aḳabinde⁷ “Ya anuñ erbâb-ı duyûni kimlerdür ve her birinüñ miḳdâr-ı maṭlûbı nedir ve mecmû’ı ne rûtbeyle bâliĝ olur” deyü istiḥbâr idicek su’âl-i tefahḫuş-me’âline binâ’en meḳâdir-i duyûnını esâmî-i erbâb-ı ma’lumesiyle taḥrîr-i defter ve ma’rûz-ı nazar-ı ḥamiyyet-eşerleri eyledüklerinde der-ḥâl

Bede’e bi-devâ’in misra’in fi-şifâ’ihi

Derâhimu beyzun li’l-curûḫi merâhimu

vefḳınca külüm-ı sîne-i defter-i merḳûm olan erḳâm-ı ‘azîze-i vâm-ı şâḫib-maḳâmî⁸ dârü-ḥâne-i genc-i mâlinden merhem-i zûd-te’sîr-i şifâ-bahşây-ı kazâ ile ḳarîn-i maḫv-ı indimâl ve kendüye mażîḳ-i ḥabsden ḥaclegâḫ-ı ‘iyâl ve maḳarr-ı⁹ dil-nişîn-i âmâline mühim-sâz-ı da’vet-i iḳbâl olup bir içim şu bahânesiyle bi-ḫavf u bi-recâ gürûḫ-ı mülḫaḳâtıyla ḫuşkzâr-ı ümmîdine isâle-i selsâl-i luṭf u kerem ve ifâza-i yenâbî^c-i şehî’l-inficâr-ı sa’y u himem eyledüĝi ḫarîr-i menâbî‘u’l-muşaddaḳ-ı¹⁰ efvâḫ-ı nüḳûl ü rivâyâtudur.

[Aḫreb]

Her demde secâyâ-yı kerem böyle gerek

Ḥ’urşîd-i zamîrinde ziyâ böyle gerek

İbrâz-ı nüḳûş-ı şuver-i âmâline

Âyîne-i kârında cilâ böyle gerek

4. Sonuç

“Bir İçim Su Bahânesiyle Nisâr-ı Cûd” adlı bu kısa hikâye, 18. yüzyılda Halepli Edîb tarafından kaleme alınmıştır. Hikâyenin konusu, ailesine karşı cömertliĝi, diĝer insanlara karşı yardımseverliĝi nedeniyle gün geçtikçe masrafları

⁷ ‘aḳabinde KH, MK; ‘aḳabince İÜ

⁸ şâḫib-maḳâmî KH; şâḫib-maḳâlî MK, İÜ

⁹ maḳarr-ı KH, MK; maĝz-ı İÜ

¹⁰ menâbî‘u’l-muşaddaḳ-ı KH; menâbî‘u’ş-şıdḳ-ı MK, İÜ

artan ve zaman içinde borçlanmak durumunda kalan, borçlarını ödeyemeyince de hapse atılan bir adamın yine varlıklı ve hayırsever başka bir adam tarafından borçları ödenerek hapisten kurtarılmasıdır. Eserin tenkitli metni ilk defa burada yayımlanmıştır. Eser üzerine yaptığımız yukarıdaki incelemenin de ortaya koyduğu gibi, “Bir İçim Su Bahânesiyle Nisâr-ı Cûd”, süslü nesirle yazılmış didaktik özellikte bir kısa hikâyedir. Eser, bir kıt’a ile başlamakta ve bir rubai ile bitmektedir. Hikâyenin macera bölümünde de başka şairlerden ikisi Arapça, biri Farsça toplam üç beyit uygun bağlamlarda kullanılmıştır. Yazar, Arapça ve Farsça kelimeleri, yine bu iki dilin kurallarıyla oluşturulmuş birleşik isim ve sıfatlarını, birbiriyle secili zincirleme tamlamaları ve bu tamlamalar yoluyla yaptığı teşbih, istiare, teşhis, telmih, mübalağa gibi edebî sanatları çok fazla kullanarak eserindeki nesir dilini ağırlaştırmıştır.

Sonnotlar

¹ *Halepli Edib Dîvânı*’nın bugüne kadar varlığı tespit edilmiş toplam 5 yazma nüshası bulunmaktadır. Doktora Tezi olarak hazırlanan çalışmada 3 nüsha kullanılmıştır. Bunlar; Süleymaniye Kütüphanesi Es’ad Efendi No: 2602, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T49, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T124’tür (Mum, 2004: 181-182). Daha sonra varlığı tespit edilen nüshalar ise Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu No: 382 ve Kahire-Mısır Hıdiv Kütüphanesi Arşiv No: 8654’tür. Bu son nüsha, söz konusu kütüphanede, sehven Dîvân-ı Edibî adıyla kaydedilmiş ve müellif olarak da Bakkâl-zâde Alî Edibî ismi yazılmıştır. Bu nüshanın fotoğraflarını Mısır’dan getiren ve Halepli Edib’e ait olduğunu görünce de bana veren değerli bilim insanı Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak’a teşekkür borçluyum. Yazımızın konusu olan hikâyenin yer aldığı nüshalar ve tenkitli metnin dipnotlarında kullanacağımız kısaltmalar şöyledir: [İÜ] İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T124, [MK] Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu No: 382, [KH] Kahire-Mısır Hıdiv Kütüphanesi Arşiv No: 8654.

² *Halepli Edib Dîvânı*’nda toplam 627 rubai, 235 kıt’a yer almaktadır (Mum, 2004: 22-23).

³ Bu beyit, Neşâti’nin *Şerh-i Müşkilât-ı Ba’zı Kasâ’id-i Urfî* adlı eserinde de ilk sırada yer alan ve üzerinde durulan bir beyittir. Fakat bu eserde beyitteki (ل) yerine (ر) yazılıdır (Çaldak vd. 2000: 36-37; Karabey vd. 1998: 1). Neşâti’nin kullandığı varyant, *Külliyât-ı Örfî-i Şîrâzi* adlı eserin tenkitli metninde tercih edilmemiş olmakla birlikte, aynı eserin aparat kısmında da gösterildiği üzere, bazı yazma nüshalarda mevcuttur (Ensari 1378: 2/11).

⁴ Vasf-ı terkibîlere izafet-i lafiye de denilmektedir. Timurtaş, bunların gerçek anlamda tamlama olmadığını belirtmektedir (1999: 163).

⁵ Sekkâkî de eserinde, fıkra kelimesinin çoğulu olan “fıkarât”ı kullanmıştır (1987: 431).

⁶ Araştırmacı mutarraf secinin karinede birden fazla olmasını ifade eden bu tür seciler için herhangi bir isim önermemiş ve “bî-nâm” başlığıyla vermiştir.

⁷ Secide redif, her iki fıkranın sonunda ayrı ayrı yazılabildiği gibi, bazen de bir fıkra sonunda yazılmakta, diğerinde ise hazfedilebilmektedir (Kâmyâr, 1379: 69).

⁸ Visâl-i Şîrâzi’nin gazellerinin âhenk yönünü inceleyen bir makalede, tetâbu‘-ı izâfât alt başlığı altında şu önemli tespitler yapılmıştır: “Visâl’in gazellerinde göze batan ünlü tekrarı çeşitlerinden biri de, (i) ünlüsünün tekrarıdır. Her ne kadar eskiler ünlü tekrarı sözün açıklık ve akıcılığının engeli olarak kabul etmişse de, günümüzde edebiyatçılar, bu tekrarı, aynı şekilde (u) ünlüsü tekrarı beyin âhengini ve sözün etkisini arttırdığına inanmaktadır. Visâl-i Şîrâzi bazen arka arkaya isim ve sıfat tamlamaları getirerek söze özel bir âhenk kazandırmakta ve okuyucu zihninde etki bırakmaktadır (Nûrî vd., 2017: 76).

Kaynakça

- Belli, Handan. (2017). "Klasik Türk Şiirinde Terkiplerin Edebî Yönü (Fuzûlî, Bâkî, Nâilî ve Neşâtî Örneği)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bilgegil, Kaya. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, 2. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Coşkun, Menderes. (2010). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çaldak, Süleyman. (2006). "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Aylık Eğitim Dergisi*, Yıl: 7, S. 77-78, s. 74-90.
- Çaldak, Süleyman ve Kâzım Yoldaş (2000). *Şerh-i Müşkilât-ı Ba'z'î Kasâ'id-i Urfi – Neşâtî*, Malatya: Kubbealtı Yayıncılık.
- Ebû Hayyân. (1969). *Dîvânü Ebî Hayyân el-Endülüsi*, Tahkik: Ahmed Matlûb, Hadîce el-Hadîsî, 1. Baskı, Bağdâd.
- el-Hilâlî, Muhammed Takiyuddin b. Abdulkâdir. (2006). *Sebîlu'r-Reşşâd fî-Hedyi Hayru'l-İbâd*, Kâhire.
- Ensari, Muhammed Veliyyulhak. (1378). *Külliyât-ı Urfi-i Şîrâzî*, 3 C, Tahrân: Muessese-i İntişârât u Çap-ı Dânişgâh-ı Tahrân.
- er-Râzî, Fahrudin. (1981). *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, C.9, 1. Baskı, Beyrut.
- es-Sa'âlebî, Ebû Mansûr. (2009). *Ez-Zarâif ve'l-Letâif ve'l-Yevâkit fî Ba'z'î'l-Mevâkit*, Tahkik: Nâsır Muhammedî Muhammed Câd, Kahire, s. 138.
- Horata, Osman. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kâmyâr, Takî Vahîdiyân. (1389). "Nesr-i Müsecca'-ı Fârsî râ Be-şînâsîm", *Nâme-i Ferhengistân*, Dovre 4, Şumâre 3 (pey-â-pey 15), s. 58-77.
- Karabey, Turgut ve Mehmet Atalay. (1998). *Neşâtî - Şerh-i Müşkilât-ı Ba'z'î Kasâ'id-i Urfi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Kavruk, Hasan. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Köksal, Fatih. (2011). "Nesir", *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, Editör: Ömür Ceylan, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 13-37.
- Köse, Nerin. (1996). "Türk Halk Hikâyelerinde (Yapı) Structure", *Araştırmalar I*, Ankara: Milli Folklor Yayınları, s. 20-60.
- Mîrsâdîkî (Zulkadr), Meymenet. (1376). *Vâje-nâme-i Huner-i Şâ'irî*, Çâp-ı Devvum (hemrâh bâ-efzûdehâ), Tahrân: Kitâb-ı Mehnâz.
- Mum, Cafer. (2004). "Halepli Edîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Nûrî, Nâzenîn ve Mûsâ Pîrî. (2017). “Mûsikî-i Derûnî der-Gazeliyyât-ı Visâl-i Şîrâzî”, *Mecelle-i Fünûn-ı Edebî Dârâ-yı Rûtbe-i İlmî-Pejûhişi (Ulûm-ı İnsânî)*, Sâl-i Nehum, Şumâre 3 (Pey-â-pey 20), s. 17-78.
- Saraç, M. A. Yekta. (2000). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul: Bilimevi Yayınları.
- Sekkâkî, Ebu Yakûb Muhammed bin Ali. (1987). *Miftâhu'l-Ulûm*, Zabt: Naîm Zerzûr, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Timurtaş, Faruk K. (1999). *Osmanlı Türkçesine Giriş I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.